

Merse Erzse. 1600-ban Szepesvármegye alispánja volt. Meghalt 1622. — Fraknói Vilmos azt írja róla, hogy 1598-ban a strassburgi egyetemen lehetett, kiről tudjuk, hogy a XVI. század végső éveiben itt tanult Duchon Mátyással, s Győrnek visszafoglalását ünnepélyes előadással és versek kinyomatásával ülték meg 1598-ban a strassburgi magyar tanulókkal. (Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században.)

KONCZ JÓZSEF.

RONTÓ PÁL PIKÁRÓ-REGÉNY.

E cím egyúttal cikkemnek foglalatja is. Rontó Pálról való e vélekedésem nem épen mai keletű, mert már évekkel ezelőtt kifejeztem a «Gazette de Hongrie»-ban (1886. évf.), melynek hasábjain a magyar irodalom fejlődését röviden ismertetvén, Gvadányi munkásságáról is megemlékeztem. — Különösnek is épen csak első tekintetre tetszetik, sőt én ellenkezőleg azon csodálkozom, hogy irodalomtörténet-íróink miért hogy kezdettől fogva észre nem vették azt a szembe-tünő hasonlatosságot, mely Gvadányinak e kedvelt műve és a spanyol *novela picaresca*, a francia *roman comique*, a német *schelmroman* között fönnáll.

E hasonlóságot én annyira kézzelfoghatónak tartom, hogy állításom bizonyítására szükségtelennek vélem a hosszabb fejtegetést, hanem bátran ki merem jelenteni, hogy Gvadányi művének első része, a míg Rontó Pál kalandjairól szól, tulajdonkép nem egyéb, mint egy *pikáró*-regény, a mely műfaj a spanyolok földjén termett legelőször (1553), a minőt a francia Scarron (*Roman comique*, 1662) és Le Sage (*Le diable boiteux*, 1707 és *Gil Blas de Santillane*, 1715) is írtak, de a mely nemben talán a német Grimmshausen híres művét (*Der abentheuerliche Simplicissimus*, 1669) illeti meg az elsőség. Maga Rontó Pál sem más, mint egy *picaro*, mint egy *schelm*, mint a spanyol *Lazarillo de Tormes*nek és a német *Simplicissimus*nak magyar mása. Mint külföldi társai, úgy Rontó is, parasztfiú, ki a természettől sok kedvességgel, jóízű humorral és kivált éles észszel van megáldva. — Élete

nem áll egyébből, mint kisebb-nagyobb kópéságokból, ártatlan és ártalmas csínyekből, melyek gyakran rántják veszedelembé, sőt egyszer akasztófa alá is viszik, de jó szerencséje és kivált furfangos esze minden nagyobb bajtól megmentik.

Irányában is megegyez a külföldi hasonfajta művek irányával, mert mindannyi a realis élet rajzolását tűzi ki legfőbb céljául, melyhez mellékcélul és mintegy fűszerül a kor ferdeségeinek a kigúnyolása és a különböző társadalmi osztályoknak a szatirikus jellemzése járul. Sőt szerkezetére nézve is föltűnő az egyezés a magyar mű és az említett külföldi regények között, mert mindnyájokból hiányzik a cselekvény egysége és csak a hős személye fűzi egybe az össze nem függő eseményeket, a melyeket rendszerint maga a hős beszél is el.

De hogy a legkisebb kétség se maradjon fenn véleményem iránt, legyen szabad pontosabban összevetnem Gvadányi Rontó Pálját az első pikáror-regénnyel, *Hurtado de Mendoza*nak rövid, de híressé vált elbeszélésével, «*Lazarillo de Tormes*»-szel.* Ez a spanyol kópé egy molnárnak a fia, de atyját, a ki hamis vámolásért börtönbe kerül, korán elveszti. Anyja, özvegyiségében egy néger szolgánál keres vígasztalást, a ki kedvesének lopott holmikkal kedveskedik. De a néger egyszer rajta veszt és ekkor Lazarillo és anyja újra minden támasz nélkül maradnak. Lazarillo egy darabig utczagyerek módjára élőködik, de nem sokára jobbnak látja egy vak koldushoz vezetőül szegődni. — A vak koldus mindenekelőtt odacsapja Lázár fejét egy kőbálványhoz, hogy az ütéstől támadt sebek nagyobb könyörületre indítsák az embereket. Lázárnak azontúl is kijut a szenvedésből, kivált az ütlegből és éhségből, mert a rendkívül ravasz vak koldus az ő furfangos eszén is túljár, míg végre megúnván ezt a nyomorult életet, megszökik gazdájától, de előbb kegyetlen boszút áll rajta, neki ugratván az öreget egy mérföld-mutató kőnek. Lázár azonban csöbörből vödörbe jut, mert új gazdája, egy falusi pap, még a kolduson is túltesz fukarságban és ember-telenségben. Itteni szolgálata leginkább abból áll, hogyan jusson a legagyafurtabb módon étel-italhoz és hogyan kerülje

* Német fordítása megjelent az Universal-Bibliothekban, 1389. szám alatt.

ki a tilos úton szerzett eleségért járó verést. — A sok ütlet már nem állván, Lázár más szolgálatot keres és talál is egy tönkrement nemesnél, a kinek köpönyegén és kardján kívül nincs egyebe. Lázár a külsőleg nagy úrnál éhen veszne, ha a városba koldulni nem járna és így nem szerezne némi élelmiszert, melyből különben a nagyobb részt a nemes hidalgo veszi ki. — Sok mindenféle gazdát végig szolgál még Lázár, — kolduló barátot, bűnbocsátó levél elárúsító szerzetest stb., — míg végre piaczi kikiáltó, magyarul városi dobos lesz Toledo városában. Ebben az állásában vonja magára egy kanonok figyelmét, a ki egy szolgálóját véteti el véle és ezért örökös pártfogója marad. — Lázárnak most már mi sem hiányzik boldogságából, mert minden kiállott szenvedéseért kárpótolja feleségének hűsége (?) és papi barátjának jó indulata.

Rontó Pál élete történetét — azt hiszem — fölösleges elmondanom. Mindenki ismeri, ha nem Gvadányi művéből, legalább a ponyváról. A föltűnő hasonlóságra is csak reá kell mutatnom. Mindkét műben a szerzők egy alacsony származású ember életét és kalandjait adják elő, a kit keresztül vezetnek mindenféle életmódon és megfordultatnak majdnem minden társadalmi osztályban. Csak azt a részletet akarom kiemelni, melyben a két mű leginkább megegyezik, t. i. a koldus-vezetés kalandját. A vak Péter épen úgy elcsúfítja a mi Pálunkat, mint a spanyol koldus Lazarillot, hogy szánelmébresztőbb külseje legyen; épen úgy éhezeti és veri és végre épen oly kegyetlenül meg is bűnhődik, mikor a furfangos Pál, kordéstól együtt a mocsárba fordítja.

Nem folytatom a hasonlóság bizonyítását, mert már így is félnem kell attól a vádtól, hogy én utánzónak akarom Gvadányit föltűntetni. Pedig távol áll tőlem e gondolat. Gvadányi csak a regénynek a formáját leste el külföldről; e formát azonban a leghazaibb, a legmagyarabb tartalommal töltötte ki.* Rontó Pál minden ízében magyar alak, a milyen

* Erős a gyanúm, hogy a Peleskei Nótárius sem ment külföldi befolyástól. Tartalma, iránya és szerkezete sokban emlékeztet Moscheroschnak, egy XVII. századbeli német írónak, híres szatirikus művére: *Wunderliche und wahrhaftige Geschichte Philanders von Sittewald*. (1650.) De nem ismerem eléggé a németet és így a sejtésnél tovább nem megyek.

csakis magyar földön teremhet; csínyjei, kalandjai is mind olyanok, melyek csakis magyar viszonyok között eshetnek meg. Azok az életmódok, melyeken Gvadányi keresztülvezeti hőseit, és azok a társadalmi osztályok, melyekben Rontó Pál megfordúl, mind a magyar, még pedig tipikus magyar élethez tartoznak; így különösen a Rontó Pál félig csikós, félig betyár élete és főképp katonáskodása. Épen e magyar volta vesztegette meg irodalmunk bűvárait, úgy hogy eszökbe sem jutott e verses elbeszélés és külföldi regények között vonatkozást keresni. Pedig a magyar nép ez egyik legkedveltebb olvasmányának nemcsak az eszméje került külföldről, hanem talán a neve is külföldi hatásnak köszönhető.

Arról a hitről ugyanis már rég le kellett tennünk, mintha Rontó Pál élő alak lett volna. Már Arany kifejtette,* még pedig rendkívüli finom elmeélel, hogy Gvadányinak csupán költői fogásaihoz, hatáskeltő, elhíhetésre vezető poétai eszközeihez tartozott az, hogy a Peleskei Nótáriust is, Rontó Pált is valóságos élő személynek tüntette föl. Hiába hivatkozik Gvadányi az előszóban arra, hogy Rontó Pál az ő ezredében szolgált és hogy kalandjait maga beszélte el, a költő ez állítását épen oly jámbor hazugságnak kell tartanunk, mint mikor a Peleskei Nótárius előbeszédében azt akarná velünk elhíttetni, hogy a költemény nem az ő munkája, hanem a kéziratot úgy kapta készen Borsodvármegyétől. Hiába való fáradságnak tartanám tehát utána járni, hogy Sajókeresztúron a múlt században élt-e Rontó Dávid és Sárkány Judit nevű házaspár és született-e nekik az 1734-ik esztendőben Pál nevű fiacskájok. Annál is inkább kimondhatjuk eleve, hogy ez a fáradság kárba vészett, mivel Benyovszky emlékiratai sem emlékeznek egy szóval sem egy ilyen nevű emberről, sőt még magyar származású szolgáról sem. Gvadányi e szerint egészen önkényesen és bizony nem a legszerencsésebben kapcsolta össze Rontó Pálnak, e lovas közkatonának, sorsát a híres felfedező és még híresebb kalandor életével.

Rontó Pál neve tehát Gvadányi phantasiájának a szülötte, a ki előtt azonban ott lebeghetett a német *«landstörtzer»* elnevezés. E szóval jelölték ugyanis a XVII. századbeli német

* Arany J. Prózaí dolgozatok. Gvadányi József.

regényírók és regényfordítók a spanyol *picaro* szót, a mely tulajdonkép *kópét*, *csintalan suhanczot*, magyarán szólva *Rontó Pált* jelent; a *schelmroman* és *schelm* csak újabb keletű szók. De Gvadányi, valamint a tartalom megmagyarosításában, úgy a név megalkotásában is — a mint látjuk — kiváló szerencsével dicsekedhetik; mert ha a múlt századnak nem is volt élő alakja Rontó Pál és ha e név azelőtt sohasem is létezett, a magyar nép emlékezetében örökké fog élni Rontó Pál, a magyar huszár, a népélet e legkedvesebb alakja, a mint hogy a magyar nyelv is mindvégig meg fogja őrizni azt a fogalmat, melyet a *Rontó Pál* elnevezés fejez ki, sőt a magyar irodalomtörténet is büszkén említheti ezentúl, hogy a többi regényfajok mellett a pikáró-regény is megfogamzott a magyar talajban és ott Gvadányi Rontó Páljában magához méltó hajtást hajtott.

KARDOS ALBERT.

A «MONDOLAT» KELETKEZÉSÉRŐL.

A *Mondolat* keletkezése szoros összefüggésben van a *debreczeni grammatikával*. Nemcsak, mivel mind a kettő ugyanegy föld terméke; hanem azért is, mert épen a *debr. grammatika* elvein nőttek föl azok az írók, a kiknek a *Mondolat* lételét köszöni. Mindnyájának Földi volt a mestere, a kinek a magyar nyelvről kétségkívül alapos és önálló nézetei voltak, de a fejlesztés és csinosítás megkezdett munkáját már a múlt században elítélte. Ő volt az első, a kinek volt bátorsága kimondani a maga véleményét Kazinczyval szemben is és pedig oly leplezetlenül, annyi őszinteséggel, erős meggyőződéssel, szilárd tudással, a mennyinek fele is elég lesz vala, hogy Kazinczy elidegenedjék tőle s meghidegüljön barátságuk. Földi, mint tudva van, majdnem kizárólag a nép nyelvére támaszkodott, ámbár jól ismerte a régi nyelvet is, a melynek egy-egy homályosabb képzőjéről vagy önálló szaváról kedvtelve értekezett a Kazinczyhoz és másokhoz írt leveleiben. Senki sem volt conservativebb nála a nyelv dolgában, a fordítás értelmezésében s a költői formák használatában. Szigorúan ragaszkodott a classicaik formákhoz s épen nem volt